

кретизацією та формуванням образу обстановки. Тому процес пізнання тут узагальнений, слідчий вимальовує для себе картину злочину, виділяє для себе змістовну частину злочину (труп, розбита машина, сліди проникнення у приміщення).

Метою другого етапу є дослідження окремих аспектів місця події, таких як слідів насильства на трупі, залишена машина, пошкоджене скло, відбитки слідів. Вирішення психологічно важливого завдання — визначення якомога більшої кількості окремих аспектів — забезпечується динамікою та вибірковістю спостережливості слідчого. Це зумовлюється: установкою на сприймання інформації, що дозволяє переборювати втому, байдужість, апатію, бридливості; концентрацією уваги на інформаційно насичених об'єктах та їх якостях (предмети, люди, явища); збереженням стійкої уваги яка відіграє роль психічного контролю за станом сприймання, мислення, моторних компонентів діяльності.

Необхідно пам'ятати, що виділення даних аспектів відбувається у суб'єктивному сприйнятті слідчого. Наявність первинної теорії може навіть зашкодити на даному етапі, оскільки буде заважати максимально об'єктивно сприймати дійсність.

З цього можна зробити висновок, що процес пізнання на другому етапі характеризується поглибленою суб'єктивністю і великою концентрацією на певних аспектах вчиненої події. Слідчий розроблює первинні теорії, відкидає їх, протипоставляє. Велике значення на даному етапі мають наявність спеціальних знань у слідчого, або наявність спеціаліста при огляді. Без особливих навичок складно дістати максимально повну інформацію про розслідувану подію.

Наступна особливість — інтуїтивність пізнання. Слідчий, ґрунтуючись на своєму досвіді, може розуміти де краще починати проводити огляд, на які речі потрібно звернути увагу. Інтуїція випереджає уявлення слідчого. Теорія вже накопила достатньо матеріалу, який, незважаючи на неповторність кожного злочину, дозволяє певним чином типізувати за деякими схемами, котрі накопичуються в пам'яті слідчого, який раніше вже мав справу з подібними злочинами [5, 275–276]. При огляді місця події, а таким чином і при первинній оцінці злочину, слідчий актуалізує свою пам'ять, і підбирає відповідну схему до певного типу злочину, виконує інтуїтивне перебирання та накладання на ці схеми конкретного розслідуваного злочину. Після приблизної ідентифікації й фіксації схеми реального злочину підключаються уявлення та мислення, схема зв'язків елементів злочину переводиться у план свідомого розуміння, наповнюється конкретним змістом. Чим більше розвинені мислення та уявлення слідчого, тим багатші нюанси та ознаки образу чинного злочину. Водночас за допомогою критичного мислення відбувається оцінювання одержаного образу, його відповідність актуалізованим у пам'яті матриці. Практично вся подальша робота слідчого — це поетапне уточнення, узгодженість наявних ознак злочину.

При огляді місця події інтуїція важлива також і тому, що дозволяє змінювати та поєднувати ознаки розслідуваної події.

У якості висновку можна сказати, що особливостями пізнання слідчого при вчиненні огляду місця подій є:

- 1) ретроспективність;
- 2) суб'єктивність;
- 3) ступінчастість;
- 4) інтуїтивність.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. — 2013. — № 9–10, 11–12, 13. — Ст. 88.
2. Касьянов В. І. Філософія : відповіді на питання екзаменаційних білетів : навч. посіб. / І. В. Касьянов. — 5-те вид., випр. і допов. — Київ : Знання, 2008. — 347 с.
3. Александров Д. О. Юридична психологія : підручник / Д. О. Александров, В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко ; за заг. ред. Л. І. Казміренко, Є. М. Моїсєєва. — Київ : КНХ, 2007. — 360 с.
4. Кузьмічов В. С. Слідча діяльність: сутність, принципи, криміналістичні прийоми та засоби здійснення : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / В. С. Кузьмічов. — Київ, 1996. — 36 с.
5. Еникеев М. И. Юридическая психология / М. И. Еникеев. — Москва : Норма, 2005. — 244 с.

Самойленко О. А.,

*доцент кафедри криміналістики Національного університету
«Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук*

ДО ПИТАННЯ ПРО СУТНІСТЬ КІБЕРПРОСТОРУ ЯК ОБ'ЄКТУ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Вчинення злочинів із використанням кіберпростору за допомогою новітніх науково-технічних засобів, з одного боку, значно полегшує досягнення будь-якої злочинної мети, а з іншого — створює значні труднощі для правоохоронних органів. Саме це зумовило в Україні сучасне реформування підрозділів боротьби з кіберзлочинністю. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів № 831 від 13 жовтня 2015 року «Про утворення територіального органу Національної поліції» створено Департамент кіберполіції. Наказом Національної поліції № 85 від 10 листопада 2015 року було затверджено Положення про Департамент кіберполіції Національної поліції України, проведено атестацію відповідних співробітників.

Сьогодні за матеріалами зібраними кіберполіцейськими відкриваються кримінальні провадження за фактами вчинення кримінальних правопорушень різноманітної кримінально-правової кваліфікації, як традиційних Інтернет-шахрайств, так й незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами, доведення до самогубства тощо [1]. Адже злочини, пов'язані з використанням високих інформаційних технологій, є різними за криміналістично значущими ознаками, насамперед, за предметом злочину, специфікою операцій у мережах, особливостями механізму злочинної діяльності, слідчими ситуаціями, що складаються на початковому та подальшому етапах розслідування. Однак є те, що їх об'єднує — так званий «кіберпростір», віртуальне або Інтернет-середовище, яке використовується для віддаленого протиправного впливу на предмет посягання. Тому кіберпростір заслуговує на увагу як об'єкт криміналістичного дослідження.

Недосконалість чинної правової бази у термінологічному сенсі призвела до відсутності чітко визначеного науково-правового поняття «кіберпростору». При цьому варто наголосити, що в практиці слідчої діяльності найбільш використовуваними останнім часом стають терміни з приставкою «кібер», наприклад кіберзлочинність, кіберполіція, кібербезпека та відповідно кіберпростір. В англійській мові «cyber» також не є самостійним словом, це префікс, який ставиться перед коренем та змінює лексичне значення слова.

Поняття кіберпростору (англ. *cyberspace*) було вперше введене Вільямом Гібсоном в п'єсі «Le Neuromancer». В 1984 році на думку письменника-фантаста кіберпростір є місцем, що поєднує всю наявну у світі інформацію, яка може відвідуватися безтілесною свідомістю [2]. По-суті мова йде про «всесвітню павутину» мережі Інтернет. Але розуміння кіберпростору з позицій В. Гібсона ще не в повній мірі відповідає дійсності. Так, на 15-тому Глобальному симпозіумі для регуляторних органів у місті Лібревіль в червні 2015 року професор Оксфордського інституту Інтернету І. Браун надав такий прогноз розвитку мережевих технологій: через стрімке падіння цін на різні датчики, обробку даних і комп'ютерну техніку до 2020 року до Інтернету будуть підключено приблизно 20–50 мільярдів «речей», зокрема пристрої рухомого зв'язку, паркувальні лічильники, термостати, кардіомонітори, автопокрішки, дороги, автомобілі, полиці супермаркетів, будинки і багато інших видів об'єктів і пристроїв [3]. Крім того, в світі існує велика кількість локальних комп'ютерних мереж, які є мережами закритого типу, доступ до яких дозволений лише визначеним користувачам.

На нашу думку при дослідженні терміну «кіберпростір» можна звернутися до науки кібернетики. Основоположники цієї науки А.-М. Ампер та Б. Трентовський підходили до визначення науки з філософських позицій як теорії управління людьми [4; 5]. Само слово «кібернетика» було похідним з грецького слова «κβενεσις», що означало об'єкт управ-

ління, що містить людей, наприклад, військова частина, корабель з командою та пасажирами. З цього терміну багато похідних слів в різних мовах: *gouvernement* — уряд на французькій, *governor* — керуючий на англійській; губернатор — представник влади держави [5]. Однак автори запропонували лише філософську концепцію управління, уникаючи положень практичного застосування.

До кібернетики як теорії управління в живому та неживому світі підійшов Н. Вінер. Роботи Вінера з кібернетики були націлені на самі «хворі» проблеми управління. Наприкінці 40-х років XX століття вибухнула «криза надлишку інформації». Суспільство було б задурлене інформацією, якби не був винайдений комп'ютер. І вінерівська кібернетика була орієнтована саме на інформаційні проблеми. Вінер визнав, що теорія інформації є основою цієї науки [5, 18]. Сучасна кібернетика є міжгалузєвою наукою про загальні закономірності процесів управління і передачі інформації в машинах, живих організмах і суспільстві [6]. З цих міркувань кіберпростір дуже часто ототожнюється з термінами «інформаційний простір».

Джон Барлоу відомий як автор роботи «Декларація незалежності кіберпростору» писав, що інформаційний простір має два рівні: 1) обмін інформацією у формі програмних кодів, який в основному й створює кіберпростір; 2) віртуальні життя, створювані обміном інформацією між аватарами [7]. Аватарами називаються користувачі мережі. Тож, кіберпростір утворює взаємодія між людьми шляхом обміну інформацією в електронній цифровій формі.

У технічному сенсі мережа Інтернет становить глобальну сукупність інформаційних ресурсів і систем, з'єднаних за допомогою електров'язку. Створення й розвиток інформаційних ресурсів і систем у мережі Інтернет, а також поширення інформації відбуваються винятково в межах узгоджених міжнародних технічних стандартів і протоколів, що визначає високу значущість технічних норм для характеру відносин та їх регулювання. Основним органом в світі, що здійснює регулювання мережі Інтернет, є Internet Society (ISOC) — недержавна громадська організація. ISOC забезпечує підтримку інформаційних серверів [8, 17]. Однією з особливостей функціонування Інтернету є те, що провайдери як головні суб'єкти глобальної мережі, які забезпечують доступ до інформації та надають відповідні послуги, не здатні контролювати весь обсяг розміщеної в Інтернеті інформації, позаяк фактично вона може бути розміщеною на комп'ютері — www-сервері, розташованому в будь-якій частині світу, чого не можна сказати про локальні мережі. Однак, в окремих країнах (Російська Федерація, Кітай, Іран) на державному рівні йде мова про суверенне право держави регулювати комунікаційні можливості у мережі Інтернет.

Зобов'язання здійснювати такий контроль може призвести до технічних помилок електронного зв'язку через надмірну обережність, що

спричинить негативний ефект у плані загального права на свободу слова, до цензури в окремих країнах. Тому в межах кіберпростору мережі Інтернет питання щодо дії законів конкретної держави залишаються відкритими. Так, наприклад, під час розслідування злочинної діяльності через мережу Інтернет досить складно визначити юрисдикцію телекомунікаційної мережі, використаної для вчинення злочину, або власник інформаційного ресурсу, який необхідно захищати від протиправного посягання, знаходиться під юрисдикцією іншої держави. Саме тому з правової точки зору поняття кіберпростору в Україні досі не сформульовано.

Серед вчених-юристів також немає єдності щодо сутності кіберпростору. Так, в юридичній літературі широкого вжитку набув термін «віртуальний простір», котрий визначають як модельований за допомогою комп'ютера інформаційний простір, де містяться дані про осіб, предмети, факти, події, явища і процеси, представлені в математичному, символічному або будь-якому іншому вигляді, що перебувають у процесі руху локальними і глобальними комп'ютерними мережами, або ж це відомості, що зберігаються в пам'яті будь-якого фізичного або віртуального пристрою, а також іншого носія, спеціально призначеного для їх зберігання, обробки і передачі [9]. В. Б. Беленьким кіберпростір визначений як інформаційний простір взаємодії між людьми та пристроями, який утворений мережею інфраструктури інформаційних технологій і включає в себе Інтернет, телекомунікаційні мережі, комп'ютерні системи і пристрої з вбудованими процесорами і контролерами [10].

Таким чином, необхідно констатувати багатоаспектність поглядів щодо визначення сутності кіберпростору. Цей термін розглядають з філософської, кібернетичної, соціологічної або науково-правової позицій. Для розуміння його сутності як об'єкта криміналістичного дослідження необхідно синтезувати всі ці позиції.

По-перше, кіберпростір є інформаційним простором як альтернативою реального матеріального світу. Він не заснований на пересічних географічних категоріях. Але дії, пов'язані з використанням кіберпростору, мають цілком реальні наслідки, зокрема, це стосується наслідків злочинної діяльності.

По-друге, термін «кіберпростір» є ширшим ніж «Інтернет-простір», оскільки процес взаємодії користувачів електронною інформацією реалізовується як через глобальну комп'ютерну мережу, так й через локальну, або використання іншого пристрою, носія, спеціально призначеного для зберігання, обробки і передачі інформації в телекомунікаційних мережах.

По-третьє, кіберпростір утворюється завдяки можливості дистанційної взаємодії віддалених один від одного користувачів. Однак, за умови визнання державою за собою суверенного права регулювання Інтернету, доступ користувача до інформації може бути контрольований.

Література

1. Новини [Електронний ресурс] / Департамент кіберполіції Національної поліції. — Режим доступу: <https://www.cybercrime.gov.ua/16-novosti/125-kiberpolitsejskimi-cherkashchini-viyavleno-gromadyanina-yakij-zberigav-v-svoemu-garazhnomu-primishchenni-ta-zdiysnyuvav-zbut-granatometiv-ta-ruchnikh-granat#news>.
2. The Idea of Electronic Place: Digital Space for Digital People. — Р. 1.
3. Проблемы регулирования Интернета вещей : 15-й Глобальный симпозиум для регуляторных органов, г. Либревиль, 8–10 июня 2015 г. [Електронний ресурс] / Itunews. — 2015. — № 4. — Режим доступу: <https://itunews.itu.int/Ru/Note.aspx?Note=6060> (дата звернення 19.11.2016 р.). — Назва з екрана.
4. Поваров Г. Н. Ампер и кибернетика / Г. Н. Поваров. — Москва : Сов. радио, 1977. — 95 с.
5. Бранислав Трентовский и возникновение кибернетики : из наследия Н. Н. Моисеева // Экология и жизнь. — 2007. — № 8 (69). — С. 15–19.
6. Толковый словарь русского языка С. И. Ожегова [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://slovariki.org/tolkoviy-clovar-ozegova/11579>.
7. Barlow John Perry. A Declaration of the Independence of Cyberspace [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://w2.eff.org/Censorship/Internet_censorship_bills/barlow_0296.declaration.
8. Андреев Б. В. Право и Интернет : учеб. пособие / Б. В. Андреев, Е. А. Вагонова ; ИМПЭ им. А. С. Грибоедова. — Москва, 2001. — 26 с.
9. Кіпа О. Правопорушення в мережі Інтернет // Часопис Київського університету права. — 2010. — № 4. — С. 346–349.
10. Беленький В. П. Відповідальність за кіберзлочини за кримінальним правом США, Великобританії та України (порівняльно-правове дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В. П. Беленький. — Київ, 2016. — 20 с.

Селянкіна А. В.,

*студентка 4-го курсу Інституту кримінальної юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ІНТЕРНЕТ-ШАХРАЙСТВА

На даному етапі в Україні активно впроваджуються інформаційні технології в усі сфери життя. Розвиток технологій та активне використання глобальної мережі Інтернет призвели до появи відносно нового виду шахрайства — інтернет-шахрайство.

Інтернет шахрайство — передбачене Кримінальним кодексом України небезпечне винне діяння, що полягає в заволодінні або придбанні права на майно шляхом обману чи зловживання довірою, що здійснюється за допомогою веб-сайтів, електронної пошти, інтернет-аукціонів, а також у інший спосіб з протиправним використанням інформаційних та комунікаційних технологій.

Особливістю даних злочинів є те, що: 1) в більшості випадків злочинець невідомий; 2) у даному злочині відсутні свідки; 3) злочинець